

Dowcip dobry na wszystko?

Jak społeczeństwo odreagowywało trudy życia w komunizmie.

SŁOWA KLUCZOWE

humor
dowcip
kabaret
wentyl dla emocji
propaganda
cenzura
problemy

KONTEKST HISTORYCZNY

Cenzura i propaganda po 1945 r.

- zniewolenie społeczeństwa i pozbawienie dostępu do rzetelnej informacji,
- kontrola wszystkich sfer życia,
- kreowanie z góry założonego wizerunku wydarzeń,
- blokowanie tematów niezgodnych z interesami rządzących (m.in. zbrodnie, działalność opozycji, trudności gospodarcze, braki rynkowe, upadek rolnictwa, ubożenie społeczeństwa),
- fałszywe założenie, że jeśli o czymś się nie mówi i nie pisze, to te kwestie nie istnieją,
- ukrywanie faktu dokonywania selekcji informacji, rozmiarów stosowanych przemilczeń i skali ingerencji,
- oficjalne stanowisko głoszące, że Polska Rzeczpospolita Ludowa jest krajem ceniącym wolność słowa,
- brak poczucia humoru u osób na szczytach władzy (żadna władza nie lubi, gdy obywatele się z niej śmieją).

Walory dowcipu:

- był źródłem ucieczki od rzeczywistości i zapomnienia o troskach dnia codziennego,
- dawał radość w chóralnym zaśmiewaniu się ze wspólnego wroga, kłopotów, ograniczeń, sklepowych braków („Z tyłu sklepu”) czy niefachowości ekip remontowych („wężykiem, Jasiu, wężykiem!”),
- stanowił zastępczy sposób sprzeciwu wobec sytuacji politycznej i społecznej,
- był wentylem dla nagromadzonych emocji,
- miał wymiar oczyszczający,
- miał zawoalowany przekaz – z władzy i otaczającego świata śmiano się po cichu, gdyż groziło to poważnymi konsekwencjami (np. zakazem występowania, publikowania, czy aresztem).

Życie w komunistycznej Polsce w wielu przypadkach przerastało kabaret. Absurdy mnożyły się tym bardziej, im bardziej władza chciała je ukryć i kontrolować społeczeństwo. Nie dało się zahamować rozwoju kabaretów, więc zezwolono na ich działanie. Skecze podlegały cenzurze, a urzędnicy służby bezpieczeństwa przychodzili na występy i słuchali wypowiedzianych kwestii, doszukując się podtekstów i drugiego dna, czasem zdejmując jakiś program ze sceny. Jednakże okazało się, że nie można w pełni kontrolować tej rozrywki. Występujący posługiwali się metaforami, aluzjami, niedopowiedzeniami, wymownymi pauzami, znaczącymi więcej niż wiele słów. W ten sposób prowadzili grę z cenzorem i z widzami. Byli jednak bardzo dobrze rozumiani przez odbiorców, z którymi prowadzili specyficzny dialog. W skeczach, piosenkach, gestach i mimice przekazywali ukryte znaczenie i odniesienia do otaczającej rzeczywistości.

PRZEBIEG LEKCJI

- Nauczyciel wprowadza uczniów w kontekst życia w Polsce po II wojnie światowej. Zadaje uczniom pytanie o sytuację polityczną i społeczną.
- Zapisuje na środku tablicy: Polska po 1945 r.
- Rozpoczyna burzę mózgów: pojawiają się przykładowe stwierdzenia: cenzura, kontrola, terror, sowietyzacja, zamknięcie granic, podporządkowanie ZSRR, przerażenie, opór, obojętność, braki rynkowe, puste półki, kolejki. Nauczyciel zapisuje odpowiedzi uczniów po jednej stronie tablicy.
- Nauczyciel zadaje uczniom pytanie o to, jak Polacy radzili sobie z tymi problemami. Podczas burzy mózgów pojawiają się przykładowe stwierdzenia: opór, walka zbrojna, prasa podziemna, domowa nauka historii, dowcip, kombinatorstwo.
- Zapisuje te wyrazy po drugiej stronie tablicy.
- Nauczyciel i uczniowie wspólnie dokonują analizy sytuacji politycznej i społecznej społeczeństwa polskiego po II wojnie światowej wskazując na zachodzące zjawiska i na sposoby radzenia sobie z problemami.
- Nauczyciel wskazuje, że innym sposobem reagowania na tę sytuację było opowiadanie dowcipów oraz występy kabaretowe.
- Nauczyciel dzieli uczniów na grupy i rozdaje przykładowe dowcipy. Uczniowie szukają w Internecie odpowiedzi na pytanie dlaczego wskazana tematyka była tematem dowcipów oraz to jak je rozumieją i czy dzisiaj są zrozumiałe?

Tematyka dowcipów (do wyboru):

- **sytuacja gospodarcza**

W sklepach ciągle brakowało towarów a Polacy stali w długich kolejkach żeby kupić to, co im było najbardziej potrzebne, w latach 80. stano nawet po kilka dni i nocy.

„Co to jest kolejka? Socjalistyczne podejście do sklepu”.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

- **Milicja**

milicjant prezentowany był jako niewykształcony, co więcej złośliwy i służalczo oddany władzy.

„Na ławce w parku siedzi milicjant i tak gorzko łka, że jakiś miłosierny przechodzień ulitował się nad nim i pyta:

- Czemu pan tak płacze?

- Pies patrołowy mi uciekł.

Proszę się tak nie martwić, może odnajdzie drogę.

- On tak, ale jak ja trafię?”

Narodowe Archiwum Cyfrowe

NAC, Funkcjonariusz Milicji Obywatelskiej, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5977995/obiekty/251277#opis_obiektu (dostęp: 22.11.2023).

- **PZPR**

zauważano, że działacze partii dbają jedynie o swój własny interes.

„Dlaczego pszczoły z całej Polski zleciały się na zjazd PZPR? Poczuły lipę...”.

„Góral przychodzi do komitetu PZPR i chce się zapisać do partii.

- Powiedźcie mi gazdo, - mówi sekretarz - dlaczego? Co was skłoniło do tej decyzji?

- Ano, dziadek należał do Harnasiów, ojciec do Janosików, to i ja chce być w jakiejś bandzie.”

NAC, Plenum KC PZPR [Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej] w Warszawie,
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/34784916> (dostęp: 22.11.2023).

- **relacja z ZSRR**

zależność naszego kraju od ZSRR we wszystkich aspektach i brak decyzyjności polskich polityków była łatwa do zauważenia.

„Panie, Ruskie w kosmos polecili! Wszystkie? Nie, jeden. To co mi głowę zawracasz”.

Maciej Nehring, Plakat „Przyjaźń polsko-radziecka to pokój, niezawisłość, szczęśliwe jutro naszej ojczyzny, 1952, <https://bid.desa.pl/lots/view/1-36DF6Z/maciej-nehring-plakat-przyja-polsko-radziecka-to-pokj-niezawiso-szczliwe-jutro-naszej-ojczyzny-1952> (dostęp: 22.11.2023).

- **działacze polityczni – Bolesław Bierut**

jego zależność od Moskwy i brutalne pozbywanie się przeciwników.

„- Dlaczego wszyscy wstają z miejsc, gdy zaczyna się skandowanie „Bierut! Bierut!”?
- Żeby nie siedzieć.”

NAC, Przemówienia, widoczny Prezydent RP Bolesław Bierut, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/10095453/obiekty/583974#opis_obiektu (dostęp: 22.11.2023).

- **działacze polityczni – Władysław Gomułka**

przemówienia, w których pełno potknięć i lapsusów językowych.

„Na akademii 1-majowej, podczas przemówienia Gomułki, Kowalska trąca męża łokciem i zaaferowana mówi:

- Józek, popatrz, ten dwa rzędy przed nami śpi sobie w najlepsze.
- Widzę, ale to jeszcze nie powód, żebyś musiała mnie budzić.”

NAC, Wspólne posiedzenie KC PPR i CKW PPS z udziałem zaproszonych działaczy obu partii w Domu Poselskim w Warszawie, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/9738691/obiekty/569074#opis_obiektu (dostęp: 22.11.2023).

- **działacze polityczni – Edward Gierek**

ze sposobu sprawowania przez niego władzy i sytuacji gospodarczej, gdyż oczekiwano zmian na lepsze, które jednak nie nastąpiły. Były one pozorne, gdyż modernizacja gospodarki przyniosła ogromnie zadłużenie, a następnie kolejne kryzysy.

„Wstrzymał mięso, zabrał serek, jego imię – Edward Gierek”.

„Drogi do socjalizmu: droga benzyna, droga wędlna i drogi towarzysz Gierek.”

NAC, Pochód 1 Maja w Warszawie, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5946853/obiekty/393048#opis_obiektu (dostęp: 22.11.2023).

- **działacze polityczni – Wojciech Jaruzelski**

wyszydzano jego całkowitą zależność od ZSRR.

„Dlaczego Jaruzelski w Polsce chodzi w mundurze wojskowym, a gdy jedzie do Moskwy, to ubiera zwykły garnitur? Bo okazało się, że w Polsce przebywa służbowo, a tam jest u siebie, w domu.”

Wojciech Jaruzelski, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wojciech-Jaruzelski_in_1968_colorized_by_colorbykevin.jpg (dostęp: 22.11.2023).

Podczas omawiania odpowiedzi poszczególnych grup nauczyciel pokazuje zdjęcia obrazujące omawiane zjawiska.

- Następnie prezentuje uczniom dowcip podsumowujący kuriozalną sytuację braku wolności w krajach bloku wschodniego:

„W Związku Sowieckim ogłoszono konkurs na najlepszy dowcip o Stalinie. Dla zwycięzców przewidziano trzy nagrody:

I - piętnaście lat łagru, II - dziesięć lat łagru, III - pięć lat łagru.”

- Na zakończenie puszcza fragment występu kabaretu TEY, „Z tyłu sklepu” (w załączniku, źródło: TVPolandAntena) lub / i fragment występu kabaretu Dudek „Ucz się Jasiu” (<https://www.youtube.com/watch?v=z4dMWaI6MBY>)
- Następnie pyta uczniów, jak rozumieją skecz. Potem prosi ich, aby wskazali aluzje i dwuznaczności.